

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКРУТСТВА В УКРАЇНІ

Суріна О.С.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

В статті автор представляє генезис поняття «банкрутства», проводить аналіз та узагальнення існуючих підходів щодо сутності банкрутства. Проаналізовано термін «банкрутство» в наукових працях і нормативно-правових актах, визначено його значення. У статті розглянуто можливі причини виникнення банкрутства, наведені його види, визначені наслідки банкрутства. Згідно чинного законодавства детально проаналізовані судові процедури які можуть застосовуватися до боржника в здійсненні справ про банкрутство, а також визначено шляхи їх застосування та вдосконалення. Аналізується судова практика щодо залучення учасників до провадження у справі про банкрутство.

Ключові слова: банкрутство, неспроможність, неплатоспроможність, зобов'язання, визначення ступеня ймовірності банкрутства.

Постановка проблеми. Невід'ємним елементом розвитку ринкових відносин є чітко врегульована законодавством процедура банкрутства, норми якої складають самостійну підгалузь господарського права України. В силу постійного вдосконалення вітчизняного законодавства, дослідження процедури банкрутства стає предметом численних дискусій. Актуальність вивчення даної теми викликана також залежністю належного функціонування механізмів банкрутства та повноцінного і комплексного розвитку економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань банкрутства займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Серед вітчизняних науковців, що висвітлювали в останні роки дану проблематику, можна виділити таких, як: О. Б. Андрушко, М. П. Войнаренко, О. В. Коваленко, Н. І. Коломієць, В. В. Лук'янова, В. О. Подольська, О. О. Терещенко, Н. А. Хрущ, А. В. Череп, О. О. Шапурова, Н. П. Шморгун та багато інших. Відомими зарубіжними вченими в цій сфері є: Е. Альтман, Р. Лис, А. Таффлер, Г. Спрингейт, О. П. Зайцева, Р. С. Сайфулін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на комплексний характер правового регулювання інституту банкрутства, невирішеними залишаються ряд питань, такі як правовий статус арбітражного керуючого, в тому числі щодо процедури автоматизованого відбору кандидатів, формування єдиної судової практики у справах про банкрутство.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження поняття та характерних рис процедури банкрутства. Вивчення сучасних тенденцій вдосконалення законодавства в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки та правової думки в цілому, банкрутство представляє собою одну з юридичних підстав ліквідації підприємства, яка виявляється у неспроможності суб'єкта підприємницької діяльності задовольнити у встановлений для цього термін пред'явлені йому кредиторами вимоги і виконати зобов'язання перед бюджетом [6, с. 165].

Формування даної категорії пройшло досить тривалий шлях, оскільки уперше правове закріплення інституту банкрутства одержав у Римському приватному праві. Спочатку громадянин Римської імперії відповідав за узятыми на себе

зобов'язаннями всім своїм майном, особистою свободою членів сім'ї.

Розвиток римської цивілізації і розширення торгових зв'язків поступово привели до більш помірному погляду на банкрутство. Надалі вага почала переноситися з кримінального покарання неспроможного боржника до перенесення стягнення на його майно [7, с. 60].

В Київській Русі неплатник або злісний банкрут прирівнювався до злочинця. Кредитори мали законне право розпоряджатися майном боржника, навіть продавати неплатоспроможного боржника разом з його майном. В часи середньовіччя гарантом забезпечення повернення боргу виступав сам боржник, а саме його життя, особиста свобода та недоторканність [9, с. 36]. В цілому, перші законодавчі акти багатьох європейських країн розглядали банкрутство як злочин. Але разом з трансформацією суспільних відносин змінювались і уявлення людей про даний інститут.

В сучасних умовах, законодавства різних країн разом з категорією банкрутства дуже часто використовують поняття неплатоспроможності. Так, англійське, французьке законодавство певною мірою базується на недостатності ліквідних активів боржника, а в Німеччині поряд з критерієм неплатоспроможності використовується і критерій неоплатності – «надлишкова заборгованість», який є додатковою підставою для провадження у справі про банкрутство та підставою для вибору конкретної процедури – ліквідаційної чи реабілітаційної [10, с. 26].

Становлення інституту банкрутства в Україні безпосередньо пов'язано з розвитком ринкових відносин. У 1992 році із прийняттям Закону України «Про банкрутство» було визначено сутність терміна «банкрутство» та встановлено спеціальний порядок розгляду справ фінансово неспроможних підприємств арбітражними судами. Не дивлячись на комплексний характер даного акту, він не зміг в повній мірі врегулювати процедуру банкрутства та забезпечити належне правове регулювання даного інституту. Після удосконалення цього документа був прийнятий новий Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», який набув чинності з 1 січня 2000 року. Згідно із ЗУ № 784–XIV банкрутство – «це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою плато-

спроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури» [8]. Отже, важливим є те, що інститут банкрутства в Україні виник у період становлення ринкової економіки та формування конкурентних відносин.

Не існує єдиного погляду на поняття банкрутства і серед науковців. Так, А. С. Яблонська трактує банкрутство як одну з юридичних підстав ліквідації підприємства, яка виявляється у неспроможності суб'єкта підприємницької діяльності задовольнити у встановлений для цього термін пред'явлені йому кредиторами вимоги і виконати зобов'язання перед бюджетом [11].

В свою чергу, Є. М. Андрущак [12, с. 31] зазначає, що банкрутство – це визнане судовими органами незадовільне господарське становище фізичної чи юридичної особи, ознакою якого є припинення розрахунків за зобов'язаннями через нестачу активів у ліквідній формі. Важливим є те, що основною метою банкрутства виступає не ліквідація підприємства, а задоволення вимог кредиторів через визнання боржника банкрутом.

Процедура банкрутства регулюється Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», Господарським процесуальним кодексом України. Слід також відзначити, що велика кількість питань, які виникають між боржником і кредитором в межах господарсько-правових відносин регулюється Господарським кодексом України, оскільки саме він є основним законодавчим актом, який регулює стан і розвиток підприємництва в Україні, визначає загальні правові, економічні і соціальні засади здійснення підприємницької діяльності громадянами і юридичними особами на території України.

Відповідно до чинного законодавства сторони у справі про банкрутство – це кредитори (представник комітету кредиторів), боржник (банкрут). Сторони є головними процесуальними учасниками. Тільки вони можуть ініціювати питання про банкрутство, вирішити питання про його припинення.

Поряд зі сторонами у справі про банкрутство є й інші учасники, до їх числа відносяться арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор), власник майна боржника (орган, уповноважений управляти майном). Можлива також участь інших осіб, які беруть участь у провадженні у справі про банкрутство: Фонд державного майна України, державний орган з питань банкрутства, представник органу місцевого самоврядування, представник працівників боржника [2].

Особливим учасником в процедурі банкрутства є арбітражний керуючий. Через нього здійснюється зв'язок між сторонами, господарським судом та іншими учасниками у справі про банкрутство. Діяльність арбітражного керуючого має важливе значення в процедурі відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом. Це визвано тим, що саме через арбітражного керуючого здійснюється реалізація відносин між боржником, кредиторами та господарським судом. До основних завдань арбітражного керуючого слід віднести діагностування проблем підприємства на різних стадіях банкрутства та пошуку найбільш прийнятних та максимально ефективних шляхів вирішення спору [4, с. 51].

Здійснювати діяльність арбітражного керуючого, проводиться з метою удосконалення та застосування на практиці знань, набутих під час навчання особою, яка має намір здійснювати діяльність арбітражного керуючого, та набуття практичних навичок у сфері відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом. Стажування може пройти особа, яка отримала сертифікат про проходження навчання у сфері відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом. Строк стажування осіб, які мають намір здійснювати діяльність арбітражного керуючого, становить не менше 6 місяців. У разі виявлення під час перевірки порушень норм законодавства в роботі арбітражного керуючого, державний орган з питань банкрутства може зупинити діяльність арбітражного керуючого та передати матеріали на розгляд дисциплінарній комісії для накладення на порушника дисциплінарних стягнень. Позитивною є норма щодо діяльності арбітражних керуючих по встановленню розмірів винагороди для арбітражного керуючого, включно із відсотками від суми стягнутих на користь боржника коштів від продажу майна. Щодо відповідальності, то згідно ст. 107 Закону Арбітражні керуючі (розпорядники майна, керуючі санацією, ліквідатори) несуть за свої дії та заповідяну третім особам шкоду цивільно-правову, адміністративну, дисциплінарну та кримінальну відповідальність у порядку та обсягах, встановлених законом.

Отже, арбітражним керуючим слід визнати фізичну особу, яка отримала відповідне свідоцтво та була внесена до Єдиного реєстру арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) України, що здійснює після відкриття провадження по справі про банкрутство процедури розпорядження майном, санації та/або ліквідації боржника [3, с. 96].

Ефективна діяльність арбітражного керуючого має надзвичайно важливе значення в процедурі відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом, оскільки саме через арбітражного керуючого здійснюється реалізація відносин між боржником, кредиторами та господарським судом. Діяльність арбітражного керуючого є багатофункціональною. Йому доводиться вирішувати цілий спектр різноманітних задач: від комплексного діагностування проблем підприємства на різних стадіях банкрутства до пошуку найбільш прийнятних та максимально ефективних шляхів.

Не дивлячись на досить повне визначення сфери діяльності арбітражного керуючого, на сьогодні існують суттєві протилежності між різними нормативно-правовими актами, щодо правового статусу даного учасника процедури банкрутства. Все це призводить до неналежного захисту порушених прав, затягування процедур банкрутства та порушення порядку реалізації майна боржника, що впливає на права кредиторів. Більш детально данні розбіжності будуть розглянуті далі.

Щодо процесуальних аспектів банкрутства слід зазначити, що провадження у справі про банкрутство порушується за наявності матеріально-правових і процесуально-правових умов.

Матеріально-правовими умовами порушення провадження у справі про банкрутство є: стійка (понад три місяці) і значна (на суму не менш

як триста мінімальних розмірів заробітної плати) неплатоспроможність. Процесуально-правовими умовами порушення провадження по справі про банкрутство є подання боржником або кредитором (кредиторами) до господарського суду (за місцезнаходженням боржника) заяви про порушення справи про банкрутство з комплектом передбачених законом документів [5, с. 184]. Таким чином, тільки за умови наявності зазначених умов може мати місце процедура банкрутства.

Аналіз судової практики дозволяє зробити висновки, що досить частою підставою для відмови у порушенні провадження у справах про банкрутство є те, що ініціюючий кредитор не може підтвердити можливість сплати арбітражному керуючому заробітної плати, передбаченої законодавством.

Поширеною також є практика укладання мирових угод у справах про банкрутство. Мирова угода є не тільки предметом суперечок та перемовин між сторонами у справах про банкрутство, а й документом, який фіксує волевиявлення кредитора та боржника, спрямоване на зупинення провадження у справі про банкрутство та вирішення спірних правовідносин між сторонами.

Ми можемо стверджувати, що мирова угода в процедурі банкрутства є досить ефективним механізмом відновлення функціонування на ринку неплатоспроможного суб'єкта господарської діяльності. Найбільшу цінність мирова угода у провадженні у справах про банкрутство має при слугуванні засобом отримання грошових коштів шляхом використання цивільно-правових механізмів погашення заборгованості. Відповідно до ч. 4 ст. 78 Господарського процесуального кодексу, мирова угода затверджується ухвалою суду, якою одночасно припиняється провадження у справі [1]. При укладенні мирової угоди в позовному провадженні беруть участь сторони та треті особи, що заявляють самостійні вимоги на предмет спору, що, відповідно до процесуального законодавства, фактично мають процесуальний статус позивача. У справі про банкрутство в укладенні мирової угоди беруть участь не тільки її сторони – боржник та кредитор – допускається участь інших осіб, які приймають на себе права і обов'язки, передбачені мировою угодою. Ці особи умовно названі третіми особами.

Отже, мирова угода – це спосіб вирішення судового спору мирним шляхом сприяння застосуванню механізму відновлення платоспроможності боржника без винесення судового рішення.

Слід також відзначити, що процедура укладення мирової угоди у справах про банкрутство використовується також і в інших країнах, маючи при цьому іншу назву та правове забезпечення.

На сучасному етапі реформування вітчизняної правової бази, велика кількість правовідносин зазнає суттєвих змін. Не є винятком в цій частині і процедура банкрутства. Так, нещодавно було внесено зміни до п. 9 Інформаційного листа ВГСУ від 28.03.2013 р. № 01–06/606/2013 «Про Закон України «Про відновлення платоспроможності або визнання боржника банкрутом». Відповідно до таких змін було встановлено, що всі спори, які ґрунтуються на майнових вимогах до боржника, будуть розглядатися лише в рамках провадження про банкрутство. Дана новела дозволяє сконцентрувати в межах одного провадження

контроль за діяльністю боржника, здійснити залучення всього майна боржника до ліквідаційної маси та провести інші заходи, метою яких є повне або часткове задоволення вимог кредиторів.

Слід також відмітити, що Пленумом Вищого господарського суду внесено зміни до «Положення про автоматизовану систему відбору кандидатів на призначення арбітражними керуючими у справах про банкрутство» від 14.07.2016 року. Відповідно до вказаних змін має місце запровадження обов'язкового застосування автоматизованої системи при призначенні арбітражних керуючих, навіть у разі відмови арбітражного керуючого від участі. Дані зміни спрямовані на оптимізацію процедури банкрутства та підвищення ефективності функціонування механізмів захисту прав учасників провадження.

Не дивлячись на вже прийняті заходи, існує ще ряд питань, які потребують правового вдосконалення. Так, необхідним є оприлюднення зведеної статистичної інформації щодо банкрутства підприємств. Дані відомості сприятимуть аналізу сучасного стану розвитку господарської діяльності в країні.

В сучасних кризових умовах розвитку вітчизняної економіки важливим виступає антикризове управління, яке ґрунтується на діагностиці рівня та причин кризового стану. Антикризове управління сприяє швидкому поновленню платоспроможності та фінансової стабільності підприємства для запобігання його банкрутству. На жаль, в сучасних умовах практика розроблення таких планів антикризового управління не набула належного поширення.

Важливим є проведення моніторингу динаміки банкрутства українських підприємств та оприлюднення його результатів з метою здійснення контролю за економічною ситуацією в країні.

Висновки та пропозиції. Проаналізувавши сучасний стан правового та доктринального вивчення процедури банкрутства, слід відмітити, що не дивлячись на реформування законодавства, деякі аспекти банкрутства залишаються дискусійними. Мова йде про чітке визначення правового статусу арбітражного керуючого, в тому числі щодо процедури автоматизованого відбору кандидатів, формування єдиної судової практики у справах про банкрутство, доцільність та ефективність використання зарубіжної практики укладання мирової угоди у справах про банкрутство. Проблеми банкрутства окремих категорій підприємств-боржників обумовлюються наявністю значної кількості прогалин як теоретичного, так і практичного характеру. З метою вирішення окреслених проблем необхідно піддавати більш детальному аналізу положення міжнародної практики у справах про банкрутство, та при їх використанні враховувати положення вітчизняної правової системи.

Необхідною є також уніфікація існуючих нормативно-правових актів, що регулюють процедуру банкрутства, метою якої є усунення прогалин та колізій. Особливо гостро це питання постає через посилення євроінтеграційних процесів, що мають місце на сучасному етапі розвитку національного законодавства. Подальше вивчення даної теми сприятиме підвищенню ефективності механізмів банкрутства, як важливого елементу національної економіки.

Список літератури:

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798–ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
2. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 2344–ХІІ (2344–12) від 14.05.92 // Вісник Верховної Ради України. – 1992. – № 31. – С. 441.
3. Степанова Т. В. Щодо поняття та характерних рис арбітражного керуючого // Правова держава. – 2016. – № 23. – С. 94–99.
4. Бореїко О. М. Правовий статус арбітражного керуючого як учасника правовідносин неспроможності (банкрутства) // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 1(II). – С. 50–55.
5. Волконський С. В. Актуальні питання банкрутства за законодавством України в умовах розбудови правової держави / С. В. Волконський // Наше право. – 2013. – № 7. – С. 184–188.
6. Капустін В. В. Банкрутство: генезис, сутність і поняття в умовах сьогодення / В. В. Капустін // Порівняльно-аналітичне право. – № 3,2. – 2013. – С. 165–168.
7. Череп А. В. Фінансова санація та банкрутство суб'єктів господарювання [Текст]: підручник / А. В. Череп. – К.: Кондор, 2006. – 380 с
8. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом [Текст]: закон України (введено в дію Законом України № 2343–ХІІ від 30 червня 1999 року «Про внесення змін до Закону України «Про банкрутство») // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 42–43. – С. 378.
9. Орловський Ю. П. Банкрутство підприємств і право трудового колектива / Ю. П. Орловський // Право і економіка – 1997. – № 5–6. – С. 34–41.
10. Степанов В. В. Несостоятельность (банкрутство) в России, Франции, Англии, Германии / В. В. Степанов. – М.: Статут. – 1999. – 208 с.
11. Методичні рекомендації з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств [Електронний ресурс]: рекомендації Центральної спілки споживчих товариств України від 28.07.2006 // Професійна юридична система МЕГА-НаУ. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=n0005626-06> 28.07.2006
12. Третяк О. Про проблему банкрутства підприємства / О Третяк // Економіка України. – 2000. – № 2. – С. 46–50.

Сурина О.С.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ БАНКРУТСТВА В УКРАИНЕ**Аннотация**

В статье автор представляет генезис понятия «банкрутство», проводит анализ и обобщение существующих подходов относительно сущности банкротства. Проанализирован термин «банкрутство» в научных трудах и нормативно-правовых актах, определено его значение. В статье рассмотрены возможные причины возникновения банкротства, приведены его виды, определены последствия банкротства. Согласно действующего законодательства детально проанализированы судебные процедуры, которые могут применяться к должнику в осуществлении дел о банкротстве, а также определены пути их применения и усовершенствования. Анализируется судебная практика по привлечению участников к производству по делу о банкротстве.

Ключевые слова: банкротство, несостоятельность, неплатежеспособность, обязательство, определения степени вероятности банкротства.

Surina O.S.

Yaroslav the Wise National Law University

LEGAL REGULATION OF BANKRUPTCY IN UKRAINE**Summary**

In this article the author presents the genesis of the term «bankruptcy», analyzes and synthesis of existing approaches to the nature of bankruptcy. A term «bankruptcy» is analysed in scientific works and normatively-legal acts. Its essence is considered. The possible causes of bankruptcy and its types are considered in this article, the consequences of bankruptcy are determined. In obedience to a current legislation in detail analyses judicial procedures which can be used to the debtor in realization of businesses about bankruptcy, and also determines the ways of their application and improvement.. The judicial practice in part of attracting participants to the proceedings in the bankruptcy case is analyzed.

Keywords: bankruptcy, failure, insolvency, liabilities, determine the likelihood of bankruptcy.